

Inspektion vid Skaraborgs tingsrätt den 15–17 oktober 2013

Inledning

Den 15–17 oktober 2013 genomförde justitieombudsmannen Lars Lindström tillsammans med byråchefen Carina Bring Sjögren och föredragandena Anna Backman, Erika Bergman, Maria Norberg och Johanna Rejdemo Storbjörk en inspektion vid Skaraborgs tingsrätt.

Ett antal mål och ärenden granskades och torsdagen den 17 oktober 2013 hölls en översiktlig genomgång med tingsrättens personal då iakttagelserna redovisades. Lars Lindström konstaterade att tingsrätten väl uppfyller de omloppstider som uppställts av Domstolsverket och att tingsrätten har goda balanser.

Inledande samtal

JO mottogs tisdagen den 15 oktober 2013 av lagmannen Anna-Karin Lundberg och chefsadministratören Anders Eklind. De lämnade en redogörelse för förhållandena vid tingsrätten och uppgav i huvudsak följande.

Den 12 januari 2009 slogs Lidköpings tingsrätt, Mariestads tingsrätt och Skövde tingsrätt ihop till Skaraborgs tingsrätt. Den domstolsbyggnad som tingsrätten finns i nu blev dock klar först i mars 2011 och fram till dess bedrevs därför verksamheten på tre kansliorter. Domsagan utgörs av femton kommuner.

Tingsrätten är indelad i två målenheter och en serviceenhet. Lagmannen ingår inte i någon enhet och har inte någon egen rotel. På enhet 1, som rådmannen Liselotte Johansson är chef för, handläggs brottmål, tvistemål, domstolsärenden, konkurser och företagsrekonstruktioner. Enheten består av fem rådmän, en fiskal, sex notarier och nio domstolshandläggare.

På enhet 2, som rådmannen Dan Sjöstedt är chef för, handläggs brottmål, tvistemål och domstolsärenden. Enheten består av fyra rådmän, en fiskal, fem notarier och sex domstolshandläggare.

Serviceenheten, som chefsadministratören Anders Eklind är chef för, består förutom chefsadministratören av tre administratörer, två registratorer och två expeditionsvakter. Fyra av de anställda vid serviceenheten har ordningsvaktutbildning. Serviceenheten sköter personal- och ekonomiadministration, kassa- och

expeditionsgöromål, expeditionsvaktsgöromål, nämndemannahantering och arkivhantering.

Twistemål, domstolsärenden, konkurser och företagsrekonstruktioner lottas på respektive domares rotel medan brottmål lottas på respektive enhet. För häktade mål, häktningsförhandlingar och ungdomsmål finns ett jourssystem som innebär att två domare per vecka har ansvaret för dessa mål och förhandlingar. Jour på helgen sköts av domarna. Sekreterarna eller notarierna är således inte involverade i detta.

Anna-Karin Lundberg överlämnade rapport avseende inkomna, avgjorda och balanserade mål för åren 2010–2012 samt nyckeltalsrapport för perioden 2011-10-01–2013-09-30. Anna-Karin Lundberg och Anders Eklind visade efter genomgången runt i domstolens lokaler.

JO hade före inspektionen fått del av arbetsordning för Skaraborgs tingsrätt med bilagor, verksamhetsplan, organisationsskiss, rutiner för jourmålen, utbildningsplan för fiskaler och notarieplan för Skaraborgs tingsrätt.

Inspektionens omfattning

Vid granskningen kontrollerades de 40 äldsta pågående brottmålen, de 40 äldsta pågående tvistemålen, de 40 äldsta pågående ärendena, de 40 senast avgjorda brottmålen, de 40 senast avgjorda tvistemålen och de 40 senast avgjorda ärendena. Vidare gick JO igenom de 15 äldsta pågående brottmålen, tvistemålen och ärendena som skulle avgöras respektive hade avgjorts av notarier, de 10 senaste häktnings- och konkursbesluten samt ärenden om hemliga tvångsmedel för 2013. Doms- och beslutsböcker från år 2013 granskades stickprovvis.

Under inspektionen erhöles muntliga upplysningar rörande handläggningen av vissa mål och ärenden. De uppgifter som framkom redovisas inte i detalj i protokollet med har givetvis beaktats vid ställningstagandena.

Följande iakttagelser gjordes.

Tingsrättens arbetsordning

Fördelningen av mål och ärenden

Enligt 15 § första stycket förordningen (1996:381) med tingsrättsinstruktion, TI, ska för varje mål och ärende vid varje tidpunkt finnas en ansvarig domare. Enligt bestämmelsens tredje stycke ska den närmare ansvarsfördelningen framgå av arbetsordningen.

I tingsrättens arbetsordning anges under punkt 3.1.3 att för mål och ärenden som fördelas på rotel är rotelinnehavaren ansvarig medan enhetschefen är ansvarig för mål som fördelas på målenhet. Det framgår emellertid inte av arbetsordningen vilka mål som fördelas på rotel respektive målenhet. Vid inspektionen upplystes att brottmålen fördelas på målenhet medan övriga mål och ärenden fördelas på rotel.

JO Lars Lindström: Arbetsordningen bör kompletteras så att det tydligt framgår hur ansvaret enligt 15 § TI fördelas.

Särskilt om fördelningen av s.k. ungdomsmål

Enligt 25 § första stycket lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, ska mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt tjuogoett år handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma ska gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål. I mål som rör brott på vilket endast böter kan följa får, enligt andra stycket, andra domare och nämndemän anlitas.

Tidigare (fram till den 1 juli 2001) gällde att ungdomsmålen skulle handläggas av domare som med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare var särskilt lämpade för uppgiften. Det visade sig emellertid vara mycket svårt för domstolarna att tillämpa lämplighetsrekvisitet varför detta fick utgå när bestämmelsen gavs sin nuvarande lydelse. I förarbetena angavs emellertid att det finns flera fördelar med att handläggningen av ungdomsmål är koncentrerade till vissa domare och rotlar, exempelvis genom att rotelinnehavaren får stor kunskap om de särskilda regler som gäller för just ungdomsmålen och för ungdomars situation i dag, och att det därför alltjämt finns skäl att behålla specialiseringen beträffande ungdomsmål (prop. 2000/01:56 s. 20 f.).

JO Lars Lindström: Vid tingsrätten handläggs inte ungdomsbrottmålen av särskilt utsedda domare och nämndemän på det sätt som föreskrivs i 25 § LUL. Jag förutsätter att tingsrätten snarast vidtar erforderliga åtgärder för att rätta till det.

Brottmål

Handläggningen av två brottmål

I tingsrättens mål B 977-12 kom en ansökan om stämning in den 19 juni 2012 med ett yrkande om ansvar för stöld. På stämningsansökan fanns en s.k. post it-lapp med texten ”Avvakta utsättning. Ytterligare åtal på väg.” Tingsrätten vidtog ingen åtgärd i målet förrän den 3 september 2012 då rätten begärde besked från åklagaren om målets fortsatta handläggning. Åklagaren svarade att ärendet förhoppningsvis skulle komma att slutföras under hösten. Den 28 december 2012 hörde tingsrätten återigen av sig till åklagaren. Svaret blev då att ärendet förhoppningsvis skulle redovisas till åklagaren under våren. Den 30 mars 2013 väckte åklagaren åtal för stöld m.m. och den 4 april 2013 utfärdade tingsrätten stämning avseende åtalet från såväl den 19 juni 2012 som den 30 mars 2013. Det hade då gått mer än nio månader från den första stämningsansökan till dess att stämning utfärdades.

Mål B 2640-12 inleddes genom en ansökan om stämning den 2 augusti 2012. Den tilltalade i målet var då 19 år gammal. Sedan en planerad huvudförhandling fick ställas in var målet utsatt till huvudförhandling den 5 februari 2013. Den 4 februari 2013 gav åklagaren in ytterligare en stämningsansökan gentemot den tilltalade. Samma dag ringde åklagaren till tingsrätten och hemställde att huvudförhandlingen skulle ställas in. Som skäl för detta angav åklagaren att den tilltalade var misstänkt för ytterligare brottslighet samt att åtal skulle inkomma inom kort. Tingsrätten beslutade då att ställa in huvudförhandlingen. Den 28 mars 2013 utfärdade tingsrätten stämning med anled-

ning av det åtal som kom in till domstolen den 4 februari 2013. Den 16 maj 2013 kom åklagaren in med ytterligare en ansökan om stämning varefter tingsrätten den 20 maj återigen utfärdade stämning och kallade till huvudförhandling i målet.

JO Lars Lindström: När en stämningsansökan kommer in till rätten ska enligt 45 kap. 8 § rättegångsbalken, RB, prövas om ansökan ska avvisas. Denna prövning bör ske snarast och torde i allmänhet göras i anslutning till att stämningsansökan kommer in till rätten. Om ansökan inte avvisas, ska rätten enligt 45 kap. 9 § RB utfärda stämning på den tilltalade att svara på åtalet. Någon tidsfrist för utfärdande av stämning har inte föreskrivits men bestämmelsen torde förutsätta att stämning utfärdas utan dröjsmål. Det är angeläget att så sker, dels av det skälet att den tilltalade inte ska vara ovetande om att åtal väckts, dels eftersom vissa rättsverkningar är knutna till den tidpunkt då den tilltalade delges stämning. Om beslut har fattats att stämning ska utfärdas, bör ett sådant beslut verkställas snarast.

Det är givet att det kan fordras viss tid för överväganden av rättslig art innan beslut om att utfärda stämning kan fattas. Likaså kan ibland, sedan beslut väl fattats, ett visst dröjsmål med att utfärda stämning vara befogat av mera praktiskt betonade skäl, t.ex. därför att kallelse till huvudförhandling ska ske i stämningen och en tingsdag är under planering eller på grund av att ett skadeståndsanspråk avvaktas. I brottmål bör emellertid stämning inte utfärdas senare än inom ett par veckor efter det att stämningsansökan kommit in till rätten (jfr JO 1989/90 s. 30, med dnr. 2855-1987). Om inte någon av nu nämnda situationer är för handen, bör däremot stämning utfärdas utan dröjsmål.

Det är således inte godtagbart att det dröjer så lång tid som i de ovan redovisade målen innan stämning utfärdades. För handläggningen i mål B 2640-12 gäller dessutom ett lagstadgat skyndsamhetskrav eftersom den tilltalade inte fyllt 21 år (se 29 § första stycket LUL).

Enligt 45 kap. 3 § första stycket RB ska om åtal väckts mot någon för flera brott dessa handläggas i en rättegång. Åtalen får dock handläggas i olika rättegångar om rätten finner en sådan handläggningsmetod lämpligare. Presumtionen för att åtal mot en person för flera brott ska handläggas i en rättegång gäller alltså inte i sådana fall då det enbart förekommer misstankar om ytterligare brottslighet. Det finns därför enligt min mening i regel inte skäl att, som skett i dessa mål, avvakta handläggningen eller ställa in utsatta huvudförhandlingar med anledning av att ytterligare brottsmisstankar är under utredning. Tvärtom medför en sådan handläggning ofta att ett slutligt avgörande av målen onödigt drar ut på tiden.

Motivering av ett beslut om häktning i dom

Genom tingsrättens dom den 11 januari 2013 i mål B 3722-12 dömdes den tilltalade för försök till mord. Påföljden bestämdes till fängelse i 8 år. I domslutet förordnade tingsrätten bl.a. att den tilltalade skulle stanna kvar i häkte till dess domen i ansvarsdelen vunnit laga kraft mot honom. I domskälen angavs beträffande häktningsfrågan följande. ”Risk föreligger alltför att [...] försvårar sakens utredning. Han skall därför kvarbli i häkte i avbidan av lagakraftvinnande av domen i ansvarsfrågan.”

JO Lars Lindström: Ett beslut om häktning gäller inte längre än till dess att rätten meddelar dom i målet. Rätten måste därför i samband med målets avgörande ompröva häktningsfrågan (se 24 kap. 21 § första stycket RB). Ett beslut om häktning i domen är med lagens terminologi ett beslut som inte är slutligt. Enligt 30 kap. 11 § RB ska rätten ange skälen för ett sådant beslut i den utsträckning det behövs.

Tingsrätten har som skäl för beslutet att den tilltalade ska var kvar i häkte angett att det föreligger risk för att han försvårar sakens utredning, s.k. kollusionsrisk. Sedan bevisupptagning ägt rum i ett mål brukar det emellertid endast undantagsvis kunna påstås att det föreligger en sådan risk (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentaren till 24 kap. 1 §).

Tingsrätten har endast konstaterat att man anser att s.k. kollusionsrisk föreligger. Då det är fråga om en relativt ovanlig situation borde tingsrätten enligt min uppfattning ha redovisat varför man ansåg att det alltjämt förelåg en sådan risk i målet efter det att huvudförhandling hade hållits.

Prövningen av de subjektiva rekvisiten i några brottmålsdomar

JO Lars Lindström: I 30 kap. 5 § RB meddelas bestämmelser om domens innehåll i brottmål. Häri stadgas bl.a. att en dom ska ange domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet (första stycket 5). Som ett minimikrav gäller att domskälen ska ge upplysning om de rättsfakta som ligger till grund för domslutet (Ekelöf m.fl., Rättegång V, 8:e uppl., s. 272).

I ett antal stämningsansökningar om bl.a. hastighetsöverträdelse och förseelse mot trafikförordningen hade åberopats alternativa subjektiva brottsrekvisit – uppsåt eller oaktsamhet. Av domskälen framgår emellertid inte vilket av dessa subjektiva brottsrekvisit som tingsrätten funnit styrkt (se t.ex. B 1345-13, B 2136-13 och B 2846-13). Det är således oklart om de tilltalade dömts för att ha begått brott uppsåtligt eller av oaktsamhet. Enligt min uppfattning kan vidare uttrycket ”i vart fall av oaktsamhet” som t.ex. använts i domarna i mål B 2784-12 och B 1863-13 ge intryck av att rätten inte ens prövat huruvida uppsåt förelegat utan i stället endast prövat frågan om oaktsamhet, vilket givetvis inte vore ett korrekt tillvägagångssätt från tingsrättens sida.

Om åklagaren åberopar två alternativa subjektiva rekvisit, är det min uppfattning att tingsrättens dom bör innehålla ett ställningstagande till vilket av dessa rekvisit som rätten funnit bevisat.

Skäl för ett slutligt beslut

I mål B 4486-11 beslutade tingsrätten den 27 mars 2012 att målet skulle vilande-förklaras till dess att EU-domstolens avgörande i mål C-617/10 hade meddelats. Den 27 juni 2013 meddelade tingsrätten att målet inte längre skulle vara vilande-förklarat och den 4 juli 2013 beslutade tingsrätten – utan angivande av några skäl – att åtalet avseende skattebrott, åtalspunkterna 2 och 3 i aktbil. 3, skulle avvisas.

JO Lars Lindström: Av 30 kap. 10 § första stycket RB framgår att när inte annat är föreskrivet ska 30 kap. 5 och 8 §§ RB – om det behövs med hänsyn till frågans

beskaffenhet – tillämpas i fråga om slutliga beslut. Det har alltså överlämnats åt rätten att bestämma både om beslutet ska sättas upp särskilt och i vad mån föreskrifterna i 5 § om innehållet i en dom ska iakttas. I fråga om motiveringen av slutliga beslut bör det dock i regel anges vilka skäl som beslutet grundar sig på. I vissa fall kan detta vara onödigt, t.ex. i fråga om avskrivningsbeslut. Avvisningsbeslut torde däremot ofta vara av den karaktären att de bör utformas efter samma principer som domar (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentarerna till 17 kap. 12 § och 30 kap. 10 §).

Enligt min uppfattning borde tingsrätten – även om det var uppenbart för parterna varför åtalet avvisades – ha motiverat sitt avvisningsbeslut.

Angivande av parter i domen

I tingsrättens dom den 6 maj 2013 i mål B 141-13 anges under rubriken ”Parter” och ”Målsägande” orden ”Sekretess A” och ”Sekretess B”. Under rubriken ”DOMSLUT” anges dels att den tilltalade ska utge visst skadestånd till ”Sekretess A”, dels att ”Sekretessen enligt 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska bestå i målet för de uppgifter som förebringats vid förhandling inom stängda dörrar och som kan röja målsägandenas och vittnet C:s identiteter.”

På liknande sätt ser det ut i tingsrättens dom från den 8 maj 2013 i mål B 3052-12. I domen anges under rubriken ”Målsägande” ordet ”Sekretess” och i domslutet anges att den tilltalade ska utge skadestånd till ”målsäganden, sekretess” med visst belopp. Vidare anges att ”Sekretessen enligt 35 kap. 12 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) för uppgifterna om målsägandens identitet och uppgifter som kan leda till att målsägandens identitet röjs och som föredragits ur förundersökningsprotokoll bakom stängda dörrar, tingsrättens aktbil. 6, ska bestå i målet.”

JO Lars Lindström: I 30 kap. 5 § RB finns bestämmelser om domens innehåll i brottmål. I paragrafen föreskrivs bl.a. att parterna ska anges i domen (första stycket 2). En målsägande som för skadeståndstalan i målet är part. Enligt stadgad domstolspraxis anges, när det gäller fysiska personer, parternas namn, personnummer och adress. Syftet med att ange parterna i domen är naturligtvis att dessa ska kunna identifieras så att domen kan verkställas. När det gäller målsägande i brottmål utlämnas dock ofta adressen i domen (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentaren till 30 kap. 5 §).

Målsägandens namn ska alltså alltid anges i domen. Det förhållandet att målsägandens identitet omfattas av sekretess medför inget undantag från detta krav. I en sådan situation ska namnet i varje fall redovisas i en bilaga till domen. I den offentliga delen av domen görs då en hänvisning till bilagan, som innehåller de sekretessbelagda uppgifterna (jfr Heuman och Tansjö, Sekretess m.m. hos allmän domstol, 3:e upplagan, s. 48).

Jag har vid min granskning inte kunnat hitta någon bilaga till de beskrivna domarna – eller skrivning i övrigt i domarna – där målsägandenas namn framgår. Domarna är sålunda bristfälliga i nu nämnt avseende.

Tvistemål

Handläggningstiden m.m. i vissa dispositiva tvistemål

Vid granskningen uppmärksammades ett antal mål där handläggningstiden varit omotiverat lång. Målen inleddes åren 2009-2011 och handläggningen hade under perioder präglats av passivitet och i vissa av målen avstannat helt. Som exempel kan nämnas följande.

I mål T 4808-09 hölls ett sammanträde för muntlig förberedelse i april 2010, varpå viss skriftväxling följde fram till augusti samma år. Härefter tycks tingsrättens handläggning ha stannat av helt under arton månader. Först den 5 mars 2012 återupptogs handläggningen genom att tingsrätten kallade till fortsatt sammanträde för muntlig förberedelse. Den 7 juni 2012 beslutade tingsrätten om medling och den 7 september samma år hölls fortsatt sammanträde för muntligt förberedelse.

I december 2012 kontaktade det ena ombudet tingsrätten och yrkade att målet snarast möjligt skulle sättas ut till förhandling. Målet sattes ut till huvudförhandling i juni 2013 men ställdes in eftersom ett av vittnena inte var delgivet. Målet, som alltså har pågått under drygt fyra år, är ännu inte utsatt till ny huvudförhandling utan ett nytt sammanträde för muntlig förberedelse ska hållas i slutet av november i år.

Mål T 6745-09 inleddes i december 2009 och avgjordes genom dom i oktober 2013, alltså efter nästan fyra år. Under handläggningen förekom det två årslånga uppehåll i handläggningen.

I mål T 513-10, som inleddes i februari 2010, hölls sammanträde för muntlig förberedelse i februari 2011, dvs. först ett år efter det att talan väcktes. I mars 2011 kom svaranden in med en ansökan om genstämning, varefter tingsrätten utfärdade ett flertal förelägganden och beviljade parterna upprepade anstånd med att komma in med svar på dessa. Den 7 maj 2013 påminde tingsrätten käreandombudet om att komma in med en fullmakt, trots att en sådan gavs in i original redan en månad tidigare. Därefter synes några ytterligare handläggningsåtgärder inte ha vidtagits i målet.

I mål T 2228-11 hölls sammanträde för muntlig förberedelse i november 2011, varefter viss skriftväxling följde fram till september 2012. Härefter tycks tingsrättens handläggning ha avstannat helt under drygt ett års tid. Först i oktober 2013 återupptogs handläggningen genom att tingsrätten upprättade en huvudförhandlingsplan.

Mål T 2304-11 inleddes i juni 2011 och i november samma år höll tingsrätten sammanträde för muntlig förberedelse. Sedan svarandombudet – i enlighet med ett av tingsrätten utfärdat föreläggande – kom in med yttrande i början av augusti 2012 tycks tingsrättens handläggning helt ha avstannat under fjorton månader. Först i oktober 2013 upprättades en skriftlig sammanställning i enlighet med 42 kap. 16 § RB och målet sattes ut till huvudförhandling.

Mål T 3101-11 inleddes den 3 augusti 2011. Ett sammanträde för muntlig förberedelse, som var utsatt till den 2 april 2012, ställdes in på grund av att

svaranden gav in en ansökan om genstämmning. Ytterligare ett förberedelsesammanträde, som var utsatt till den 26 september 2012, ställdes in på grund av att ett av ombuden hade ett mål med en häktad klient. Ett förberedelsesammanträde, som var utsatt till den 4 december 2012, ställdes också in utan att det i handlingarna går att utläsa varför. Till slut höll tingsrätten ett sammanträde för muntlig förberedelse den 19 mars 2013, dvs. ett och ett halvt år efter det att talan väcktes. Efter sammanträdet har skriftväxlingen fortsatt och parterna är nu kallade till ett nytt förberedelsesammanträde.

I mål T 4182-11 och T 4184-11 har handläggningen helt avstannat sedan ett ombud den 16 november 2012 åtog sig att lämna en bevisuppgift. Bevisuppgiften har trots många påminnelser ännu – efter elva månader – inte getts in till tingsrätten.

Även i mål T 1576-11, T 2665-11, T 4027-11 och T 4185-11 har skriftväxlingen varit omfattande och parterna har vid upprepade tillfällen begärt och erhållit anstånd med att komma in med svar på rättsens förelägganden.

JO Lars Lindström: Sedan den 1 januari 2011 finns i regeringsformen ett uttryckligt krav på att en rättegång ska genomföras inom skälig tid (2 kap. 11 § andra stycket). Sedan tidigare föreskrivs det i 42 kap. 6 § tredje stycket RB att rätten ska driva förberedelsen av ett mål med inriktning på ett snabbt avgörande. Denna förpliktelse fullgör rätten främst genom formell processledning som består i olika åtgärder för att styra processens yttre förlopp, men även genom materiell processledning, som bl.a. innebär att rätten ska verka för att tvistefrågorna blir klarlagda. För att kunna fullgöra sin skyldighet är det av vikt att rätten agerar med fasthet i båda nu nämnda avseenden och hela tiden är aktiv under förberedelsen.

Enligt 42 kap. 6 § fjärde stycket RB ska rätten upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. En omsorgsfullt upprättad tidsplan medför en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ger såväl parterna som rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet till avgörande (prop. 2004/05:131 s. 132 f.).

Ett ytterligare sätt att skapa en god överblick över processen och vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att målet ska bli klart för avgörande är att i enlighet med 42 kap. 16 § RB göra en skriftlig sammanställning av parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på. En sådan sammanställning skapar bättre förutsättningar för en koncentrerad och effektiv huvudförhandling. Arbetet med sammanställningen tvingar parterna att precisera sina ståndpunkter. En välskriven sammanställning kan också många gånger vara till stor hjälp vid domskrivningen (Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 1 april 2013, Zeteo, kommentaren till 42 kap. 16 § RB).

När ett skriftligt svaromål har kommit in är presumtionen att ett sammanträde för muntlig förberedelse ska hållas (se 42 kap. 9 § tredje stycket RB). Om förberedelsen i för stor utsträckning bedrivs på så sätt att en skrivelse från den ena parten översänds till motparten med föreläggande att komma in med skriftligt yttrande inom viss angiven tid finns det en risk att domstolen blir en "brevlåda" för

parternas skriftväxling. Handläggningstiden kan i många mål förkortas om rätten i större utsträckning tillämpar en ordning med muntlig förberedelse i syfte att klargöra parternas ståndpunkter.

Det är även viktigt att rätten vid behov använder sig av de möjligheter att påskynda målet som rättegångsbalken tillhandahåller. Som exempel kan nämnas s.k. stupstocksförelägganden eller möjligheten att meddela att förberedelsen vid viss senare tidpunkt ska anses vara avslutad (42 kap. 15 och 15 a §§ RB) liksom möjligheten att hålla ytterligare ett eller flera sammanträden för muntlig förberedelse i situationer då parternas processföring gör det svårt att effektivt driva förberedelsen framåt genom ett skriftligt förfarande.

Tingsrättens handläggning i de ovan refererade målen präglas av en omfattande, och delvis ostrukturerad, skriftväxling. Tingsrätten har under långa perioder underlåtit att vidta några andra åtgärder än att översända ena partens yttrande till motparten för yttrande och att bevilja parterna anstånd med att följa föreläggandena. Till följd av uteblivna aktiva åtgärder från tingsrättens sida har domstolen i princip fungerat som en sådan ”brevlåda” som jag beskrev ovan. Jag vill här återigen betona domstolens skyldighet att vara aktiv under handläggningen och att driva förberedelsen framåt mot ett avgörande. I flertalet av de ovan nämnda målen hade en mer aktiv processledning från rättsens sida i form av t.ex. väl förberedda sammanträden för muntlig förberedelse kunnat förkorta handläggningstiden. I flera av målen hade det också, enligt min uppfattning, varit till fördel för handläggningen om en tidsplan och en sammanställning gjorts eftersom dessa åtgärder bidrar till att effektivisera handläggningen av tvistemålen. Jag vill slutligen påpeka att sådana långa uppehåll i handläggningen som förekommit i mål T 4808-09, T 6745-09, T 2228-11 och T 2304-11 naturligtvis är oacceptabelt. Jag förutsätter att handläggningen i mål T 513-10 samt T 4182-11 och T 4184-11 snarast återupptas.

Fyra återförvisade tvistemål

Den 15 januari 2010 avvisade tingsrätten talan i fyra tvistemål. Den 26 augusti samma år undanröjde Göta hovrätt tingsrättens beslut och återförvisade de fyra tvistemålen till tingsrätten för fortsatt behandling. Målen har nummer T 3523-10 – T 3526-10. Tingsrätten har därefter inte vidtagit några åtgärder med anledning av hovrättens beslut. Vid inspektionen upplystes att numera tjänstledige rådmannen Peter Staverfeldt var ansvarig för målen enligt 15 § TI t.o.m. utgången av augusti 2013 och att lagmannen är ansvarig sedan den 1 september.

JO Lars Lindström: Jag beslutar att ta upp tingsrättens handläggning av de fyra målen till utredning i ett särskilt ärende.

Rättegångskostnader i ett FT-mål

I mål FT 3640-11 hade käranden i en ansökan om stämning bl.a. yrkat ersättning med 3 600 kr avseende ombudsarvode. Tingsrätten meddelade tredskodom med anledning av att svaranden inte hade gett in ett skriftligt svaromål. I domen förpliktade tingsrätten svaranden att betala den yrkade ersättningen för ombudsarvode.

JO Lars Lindström: Vilka kostnader som är ersättningsgilla som rättegångs-kostnader skiljer sig åt för de ordinära tvistemålen och de s.k. förenklade tvistemålen, dvs. de mål som handläggs enligt 1 kap. 3 d § första stycket RB. För de ordinära tvistemålen regleras frågan om ersättningsgill rättegångskostnad i 18 kap. 8 § RB. Där framgår att ersättning för rättegångskostnad fullt ut ska motsvara parts kostnad för rättegångens förberedande, talans utförande, arvode till ombud eller biträde samt kostnader för eget arbete och tidsspillan. Som enda begränsning gäller att kostnaden ska ha varit skäligen påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Annorlunda förhåller det sig beträffande de förenklade tvistemålen. Av 18 kap. 8 a § RB, som tillämpas i stället för 8 § avseende dessa mål, framgår att ersättning för rättegångskostnad inte får avse annat än kostnad för rättslig rådgivning under en timme per instans, ansökningsavgift, resa och uppehälle för part, ställföreträdare eller ombud, vittnesbevisning samt översättning av handling. Ombudsarvode, tidsspillan och eget arbete ersätts alltså som huvudregel inte i förenklade tvistemål. Endast i de fall då en part agerat försumligt på sätt som anges i 18 kap. 3 och 6 §§ RB har motparten rätt till ersättning för samtliga kostnader enligt 8 §, alltså även för ombudsarvode (18 kap. 8 a § tredje stycket RB). Av handlingarna i målet framgår inte att svaranden agerat på ett sådant sätt att kostnadsregeln i 8 § varit tillämplig. Det var således fel av tingsrätten att tillerkänna käranden ersättning för ombudsarvode.

Slutföreläggande i huvudförhandlingsmål

I flera fall iaktogs vid inspektionen att tingsrätten under förberedelsen i några dispositiva tvistemål som skulle avgöras efter huvudförhandling förelade parterna att slutföra sin talan.

JO Lars Lindström: I ett mål som avgörs efter huvudförhandling slutför parterna sin talan i samband med att huvudförhandlingen avslutas. Det är alltså inte riktigt att under förberedelsen förelägga parterna att slutföra sin talan. Regeln i 42 kap. 18 § andra stycket RB om slutföreläggande avser mål som ska avgöras utan huvudförhandling.

Ränta på rättegångskostnader

I en dom den 26 april 2013 i mål T 87-13 förpliktade tingsrätten den tappande parten att betala motpartens rättegångskostnader ”jämt ränta enligt 6 § räntelagen”.

JO Lars Lindström: Enligt 18 kap. 8 § andra stycket RB ska ersättning för rättegångskostnad även innefatta ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen då målet avgörs till dess betalning sker. När tingsrätten i en dom förpliktar tappande part att betala sådan ränta, bör rätten inte bara ange räntesatsen utan även den tid för vilken ränta ska beräknas.

Ett beslut om kvarstad

I tingsrättens dom den 24 september 2013 i mål T 4135-11 förpliktades svaranden att till käranden utge viss lös och fast egendom som hon tidigare hade fått i gåva.

Tingsrätten förordnade vidare om kvarstad på merparten av egendomen. Av förordnandet framgick dock inte hur länge kvarstaden skulle bestå.

JO Lars Lindström: Normalt bör ett kvarstadsbeslut som meddelas i samband med en dom innehålla en tidsbegränsning. När sökanden kan få verkställighet för sitt anspråk har han eller hon normalt inte längre behov av säkerhetsåtgärden. Åtgärden bör därför hävas sedan viss kortare tid förflutit från det att ett verkställbart avgörande föreligger (prop. 1980/81:84 s. 237 och 415). I fall då rätten förpliktar någon att utge kvarstadsbelagd lös egendom bör normalt förordnas att kvarstaden ska bestå till dess att ett avgörande i målet har fått laga kraft eller sådan kortare tid därefter som kan behövas för att verkställighet ska hinna ske (se NJA 2002 s. 673). Detsamma bör enligt min mening gälla då fråga är om förpliktande att utge kvarstadsbelagd fast egendom.

En forumfråga

I tingsrättens mål FT 2984-13, som gällde en fordran, ansökte käranden om stämning på en person som bodde i Jönköpings tingsrätts domkrets. Tingsrätten överlämnade målet till Jönköpings tingsrätt under återopande av 10 kap. 20 a § RB.

JO Lars Lindström: Regeln i 10 kap. 20 a § RB avser enligt sin ordalydelse fall då tingsrätten i samband med att en ansökan ges in finner att den är obehörig. I mål där dispositiva forumregler gäller kan rätten inte komma fram till att den är obehörig i samband med att stämningsansökan kommer in. Det beror på regleringen i 10 kap. 18 § RB enligt vilken rätten även i fall där talan väckts vid "fel" domstol är behörig om svaranden inte gör en foruminvändning. Det riktiga sättet att hantera fall där talan väckts i strid mot en dispositiv forumregel är att enligt 42 kap. 3 § RB förelägga käranden att ange vilka omständigheter som gör rätten behörig och, när komplettering kommit in, utfärda stämning på svaranden. Svaranden kan sedan enligt 34 kap. 2 § RB invända att rätten inte är behörig. Om svaranden gör en sådan invändning i rätt tid, ska käromålet avvisas. I annat fall ska tvisten enligt 10 kap. 18 § RB anses väckt vid rätt domstol.

Vad får en tingsfiskal handlägga?

Mål T 4548-11 avser vårdnad om barn m.m. Av stämningsansökan, som kom in till tingsrätten den 17 november 2011, framgår att parterna tidigare haft en infekterad vårdnadsprocess om sitt barn, som lider av autism och epilepsi. Målet handlades av en tingsfiskal. Fiskalen tog själv vid ett sammanträde för muntlig förberedelse upp frågan med parterna om det var lämpligt att målet handlades av en fiskal. I målet har det hållits ett flertal sammanträden för muntlig förberedelse och i varje fall två interimistiska beslut har meddelats. Målet är ännu inte utsatt till huvudförhandling.

JO Lars Lindström: Enligt 11 § TI får en tingsfiskal inte tilldelas arbetsuppgifter som kräver särskild erfarenhet. Jag anser att handläggningen av det nu aktuella målet har krävt särskild erfarenhet. Målet borde därför inte ha handlagts av en tingsfiskal.

Umgängesstöd

I samma mål som ovan, dvs. mål T 4548-11, förordnade tingsrätten för tiden till dess att frågan om umgänge hade avgjorts genom en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft eller föräldrarna hade träffat avtal om frågan som godkänts av socialnämnden eller annat förordnats, att barnet skulle ha rätt till visst umgänge med modern under medverkan av umgängesstöd.

JO Lars Lindström: Enligt 6 kap. 15 c § förädrabalken, FB, får rätten när den beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med även besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid och det ska anges i beslutet. Det var således fel av tingsrätten att förordna om umgängesstöd utan att begränsa stödet till att gälla för en viss tid.

Ett beslut om umgänge med barn

Mål T 4298-11 avsåg vårdnad om barn m.m. Tingsrätten meddelade dom i målet den 5 juni 2013. Domen innefattade förordnanden om vårdnad, boende och umgänge. Som punkt 6 i domslutet förordnade tingsrätten följande: ”Den förälder som har [...] hos sig tar ansvar för hennes fritidsaktiviteter. Föräldrarna ska respektera skolans och läkare vid [...] förslag på eventuella insatser för [...]”.

JO Lars Lindström: Jag har nyligen i ett beslut uttalat kritik mot en rådman vid en annan tingsrätt för att han utan lagstöd fattade beslut om vissa detaljfrågor rörande ett barn (se beslut den 18 oktober 2013, med dnr. 6163-2012). Beträffande punkten 6 i nu aktuellt domslut kan följande sägas. I artikel 8 i Europeiska konventionen d. 4 nov. 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) föreskrivs att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv. I en familj med två föräldrar och ett barn är det i normala fall föräldrarna som bestämmer om sådant som har med barnet att göra, som läkarbesök, skolgång, fritidsaktiviteter och liknande. I FB föreskrivs undantag från denna huvudregel för speciella situationer. En sådan situation kan vara i samband med en separation. En domstol kan då fatta beslut om exempelvis var barnet ska bo och om barnets umgänge med den förälder som inte bor tillsammans med barnet. Regelverket bygger emellertid på att det krävs lagstöd för att domstolen ska kunna fatta beslut som har med föräldraskapet att göra. Domstolen kan inte gå in i föräldrarnas ställe och fatta beslut i olika detaljfrågor som rör barnet, även om t.ex. föräldrarna är ense om att de önskar domstolens beslut och om innehållet i beslutet.

Det finns inga regler i FB som ger domstolen möjlighet att fatta det beslut som anges i punkten 6. Enligt min mening borde domstolen inte ha fattat beslutet, även om innehållet var i enlighet med föräldrarnas vilja. Föräldrarnas överenskommelse kunde naturligtvis ha protokollförts, men alltså inte ges formen av ett beslut från tingsrätten.

Ärenden

Underlåtenhet att fatta slutligt beslut

I tingsrättens ärende Ä 1320-13, som gäller förordnande av särskild företrädare för barn, fattade tingsrätten den 5 april 2013, den 22 april 2013, den 29 april 2013 och den 30 april 2013 beslut om att interimistiskt förordna en särskild företrädare för fyra olika barn. I besluten bereddes vårdnadshavarna tillfälle att yttra sig över åklagarens ansökan senast tio dagar från den dag de fick del av besluten. Samtliga beslut utom ett delgavs vårdnadshavarna och tiden för yttrande gick ut. Den 26 augusti 2013 meddelade åklagaren tingsrätten att förundersökningen hade lagts ned. Den interimistiskt förordnade företrädaren begärde med anledning av detta anstånd med att komma in med yttrande då hon övervägde att överklaga åklagarens beslut. Anstånd begärdes flera gånger och det senaste anståndet beviljades den 1 oktober 2013. Något slutligt beslut i ärendet har inte fattats.

JO Lars Lindström: Att ärenden om särskild företrädare för barn oftast behöver handläggas skyndsamt har i förarbetena angetts vara en självklarhet (se prop. 1998/99:133 s. 36). Enligt 6 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn får domstolen därför, om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt ska kunna tas till vara, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande för tiden innan ärendet avgörs.

Ett interimistiskt beslut torde i många fall vara nödvändigt för att ta till vara barnets rätt. Ett sådant beslut är dock naturligtvis särskilt ingripande för de berörda. Det interimistiska beslutet ska därför omprövas när barnets vårdnadshavare har getts tillfälle att yttra sig (se prop. 1998/99:133 s. 45 f.).

Att ett av de interimistiska besluten inte kunde delges borde inte ha hindrat tingsrätten från att fatta slutliga beslut avseende de tre barn där delgivning hade skett och tiden för yttrande gått ut. Detta skedde dock inte. Inte heller efter det att åklagaren meddelade tingsrätten att förundersökningen var nedlagd tog tingsrätten ärendet till avgörande. I stället blev ärendet, efter att den särskilda företrädaren begärt anstånd, liggande. Ärendet var vid tiden för inspektionen ännu inte avgjort. En sådan handläggning av ett ärende om förordnande av särskild företrädare för barn är givetvis inte acceptabel.

Ett ärende om skuldsanering

Ärende Ä 831-13 avser överklagande av Kronofogdemyndighetens beslut om skuldsanering. Överklagande i ärendet kom in till tingsrätten den 28 februari 2013. Tingsrätten har inte vidtagit några åtgärder i ärendet.

JO Lars Lindström: Vid JO:s inspektion hade ärendet legat orört i ungefär åtta månader. Detta är anmärkningsvärt. Jag förutsätter att tingsrätten genast påbörjar handläggningen av ärendet.

Överklagande av överförmyndarens beslut om arvode

I tingsrättens ärende Ä 1632-13, som avsåg ett överklagande av överförmyndarens beslut om arvode, kom det in ett yttrande från klaganden den 3 juni 2013. Först den

8 oktober 2013, dvs. drygt fyra månader senare, vidtog tingsrätten någon åtgärd i anledning av yttrandet.

JO Lars Lindström: Att ett ärende blir liggande i fyra månader utan åtgärd är oacceptabelt.

Ett ärende avseende adoption

Den 28 december 2012 inkom en adoptionsansökan till tingsrätten (Ä 4509-12). Ansökan var undertecknad av T.L., född 1951, och F.L., född 1987. Enligt ansökan önskade T.L. adoptera F.L. Det framgick av ansökan att T.L. hade haft ett långvarigt förhållande med F.L:s mor. Till ansökan var fogat personbevis av typen hemortsbevis avseende T.L. och F.L. Tingsrätten meddelade den 31 januari 2013 slutligt beslut i ärendet. Enligt beslutet lämnade tingsrätten T.L. tillstånd att adoptera F.L.

JO Lars Lindström: Jag beslutar att ta upp frågan om tingsrättens handläggning av ärende Ä 4509-12 till utredning i ett särskilt ärende.

Hemliga tvångsmedel

Akterna i ett antal ärenden under 2013 avseende s.k. hemliga tvångsmedel granskades.

JO Lars Lindström: Ett beslut om hemliga tvångsmedel bygger i allmänhet på en promemoria från polisen. I min granskning noterade jag exempel på ärenden där promemorian var så kortfattad att den inte kunde ge underlag för ett ställningstagande att det förelåg skälig misstanke, vilket i de granskade fallen var kravet för att få använda ett tvångsmedel. Tingsrätten hade i dessa fall gett tillstånd till att använda hemliga tvångsmedel och jag får utgå från att det vid sammanträdet lämnades muntliga upplysningar till utfyllnad av de knapphändiga redovisningarna i polisens promemorior men att dessa muntliga upplysningar inte hade dokumenterats. Jag vill därför understryka vikten av att muntlig information som lämnas vid förhandlingen också dokumenteras i rättens protokoll.

Vid protokollet

Johanna Rejdemo Storbjörk

Justerat den 4 november 2013

Lars Lindström